

УДК 340.12: 340.115

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.65>

ЮРИДИЧНА АРГУМЕНТАЦІЯ В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД ТА ЗАРУБІЖНА ПРАКТИКА

Орел В.А.,

*старший викладач закладу вищої освіти,
кафедра правознавства*

Полтавського університету економіки і торгівлі

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1474-1614>

e-mail: saloviktoriya@gmail.com

Орел В.А. Юридична аргументація в судовому процесі: вітчизняний досвід та зарубіжна практика.

Стаття присвячена висвітленню вітчизняного досвіду та зарубіжної практики юридичної аргументації в судовому процесі. Велика юридична енциклопедія визначає юридичну аргументацію як процес надання аргументів юридичного значення та встановлення відношень між ними, що набуває юридичної форми при узгодженні логічних правил з нормами права.

Констатовано, що юридична аргументація у судових рішеннях є обов'язковою, адже прийнятність правового прийняття рішення залежить від процедур аргументації та прагнення до досягнення істини в праві. Відтак, правосудність судових рішень визначається їх відповідністю вимогам законності, обґрунтованості та мотивованості.

Встановлено, що аргументом є твердження, що містить засновки і висновок, не всі з яких є виражені в реальних аргументах. В юридичній аргументації доказ є допоміжним інструментом аргументу.

У практичному дискурсі задля досягнення критеріїв раціональності і правильності нерідко виникає необхідність застосування спеціальних знань, носіями яких є експерти. Висновки експертів, що надаються в межах призначеної судом експертизи є джерелами/засобами доказування.

Докази мають бути належними, допустимими, достовірними, достатніми. Саме тому залучені до судового процесу судові експерти повинні володіти навичками аргументації та усної комунікації, бути фаховими, авторитетними, а їхні висновки обґрунтованими та неупередженими. Тобто правила юридичного дискурсу та принципи юридичної аргументації неодмінно поширюються на судового експерта, який постає одним із суб'єктів аргументування.

З'ясовано, що вітчизняні суди не завжди з довірою відносяться до висновків, наданих експертами. Результати психофізіологічної діагностики особи із використанням поліграфа не надають переваги у доказуванні, а «беруться до уваги, поряд з іншими доказами».

Залучення експертів до судового процесу не завжди надає підстави включати надані ними висновки в доказову базу, а тим паче вважати реальними аргументами. Існує потреба у законодавчому регулюванні питання щодо можливості участі спеціаліста-поліграфолога в судовому процесі.

Окреслено практику доказування та з'ясовано роль свідків-експертів в Італії. Так, в італійському цивільному судочинстві існує два види експертів: судовий технічний експерт, призначений суддею (СТУ), і експерт, призначений сторонами (СТР). Експерт не повинен мати жодних інтересів, пов'язаних із провадженням. Призначений експерт зобов'язаний погодитися на власне призначення і може відхилити його лише з обґрунтованих причин, які оцінює суддя.

Ключові слова: юридична аргументація, аргумент, доказ, суд, судові рішення, судова експертиза, висновок експерта, свідок-експерт.

Orel V. Legal argumentation in the court: native experience and foreign practice.

The article is devoted to highlighting domestic experience and foreign practice of legal argumentation in court proceedings. The Great Legal Encyclopedia defines legal argumentation as the process of giving arguments legal meaning and establishing relationships between them, which acquires jurisprudence forms when harmonizing logical rules with legal norms.

It is stated that legal reasoning in court decisions is mandatory, since the acceptability of legal decision-making depends on the procedures of argumentation and the desire to achieve the truth in law. Therefore, the justice of court decisions is determined by their compliance with the requirements of legality, reasonableness and motivation.

It is established that an argument is a statement containing premises and a conclusion, not all of which are expressed in real arguments. In legal argumentation, evidence is an auxiliary tool of argument.

In practical discourse, in order to achieve the criteria of rationality and correctness, there is often a need to apply special knowledge, the bearers of which are experts. Opinions of experts provided within the limits of the examination appointed by the court are sources of evidence.

Evidence must be proper, admissible, reliable, sufficient. That is why forensic experts involved in the judicial process must possess the skills of argumentation and oral communication, be professional, authoritative, and their conclusions substantiated and impartial. That is, the rules of legal discourse and the principles of legal argumentation necessarily apply to the judicial expert, who appears as one of the subjects of argumentation.

It was found that domestic courts do not always trust the conclusions provided by experts. The results of a psychophysiological diagnosis of a person using a polygraph do not provide advantages in proof, but «are taken into account, along with other evidence».

Involvement of experts in the legal process does not always provide grounds to include the conclusions they provide in the evidence base, let alone consider them as real arguments. There is a need for legislative regulation of the issue of the possibility of the participation of a polygraph specialist in the legal process.

The evidence practice was outlined and the role of expert witnesses in Italy was clarified. Thus, in Italian civil proceedings there are two types of experts: the judicial technical expert appointed by the judge (СТУ) and the expert appointed by the parties (СТР). The expert should not have any interests related to the proceedings. The appointed expert must agree to his own appointment and can reject it only for valid reasons assessed by the judge.

Key words: legal argumentation, argument, evidence, court, court decision, forensic examination, expert opinion, expert witness.

Постановка проблеми. Дослідження, здійснені в минулі півстоліття продемонстрували широке визнання ключової ролі аргументації в праві, оскільки юридична сфера передбачає її використання практично на будь-якому етапі. Центральною метою юридичної аргументації є раціональне та обгрунтоване вирішення правових розбіжностей.

Стан опрацювання проблематики. Відомі вчені-позитивісти ХХ століття Б. Кардозо, Джон Дьюї, Д. Стоун і Х.Л.А. Харт погодилися, що «оцінка та створення аргументів є основою ремесел суддіства та юриста» [1].

Однак відхід від формальної логіки в праві призвів до появи нової концепції права, що вимагає переходу від ідеї права як продукту до ідеї права як діяльності. У світлі верховенства права досягнення мети юридичної аргументації вбачається у відповідності правилам юридичного дискурсу та забезпеченні засадничих принципів права, як законність, свобода, змагальність, справедливість, добросовісність, прийнятність, допустимість, пропорційність та інших.

У 1970-х роках професор Р. Дворкін стверджував, що юридичний позитивізм не в змозі пояснити значення правових принципів у визначенні того, що таке право. У 1980-х роках Р. Дворкін висунув більш радикальну тезу про те, що право було по суті явищем інтерпретації [2], [3, с. 42-43]. Вчений пояснює, що принцип «*є стандартом, якого слід дотримуватися не тому, що він сприятиме розвитку чи забезпеченню економічної, політичної чи соціальної ситуації, а тому, що це вимога справедливості чи чесності чи якогось іншого виміру моралі*», тобто описує права, а політика описує цілі [3, с. 46].

Юридична аргументація у судових рішеннях є їх домінантою, адже саме вона дає змогу зрозуміти, з чого виходив суд, приймаючи його. Прийнятність правового прийняття рішення залежить від процедур аргументації та прагнення до досягнення істини в праві, що позначається як «ідеал знання і способів досягнення і обгрунтування» [4, с. 310].

Відтак, правосудність судових рішень визначається їх відповідністю вимогам законності, обгрунтованості та мотивованості.

Роль судді влучно визначив австралійський юрист О. Діксон: «На відміну від людей, відповідальних за негайні дії, ми маємо всі переваги, які може дати діалектична дискусія; за допомогою звичайного судового процесу можна зробити так, щоб *відповідні факти та обставини з'явилися*, і ми

маємо час, якщо не вільний час, щоб прийняти рішення та підготувати свої *аргументи*. Якщо *істина* є атрибутом, який можна приписати суто юридичному висновку, вона повинна бути в межах нашої досяжності» [1].

Єдине визначення поняття «аргумент» надати складно. Такі автори, як Р. Алексі, Д. Волтон, Н. Мак-Кормік, Ж. Плаг, Е. Фетеріс та інші вивчали аргументи, їх типізацію та класифікацію в своїх працях.

Метою статті є висвітлення вітчизняного досвіду та зарубіжної практики юридичної аргументації в судовому процесі.

Виклад основного матеріалу. У юридичній аргументації аргументом є твердження, що містить засновки і висновок, не всі з яких є виражені в реальних аргументах. Класифікувати аргументи можна за такими критеріями: 1) за засобами формування засновків аргументу (або, іншими словами, за джерелами, з яких суб'єкт віднаходить аргументи): правові і позап правові; 2) за формою висловування (виведення), яка є в основі аргументу: дедукційні, індукційні та абдукційні; 3) за доказовою силою: недоказові (гіпотетичні) та доказові (такі, що виконують доказову функцію); 4) за об'єктом аргументування: ті, що обґрунтовують твердження про юридично значущі факти та ті, що обґрунтовують твердження про право; 5) за роллю в аргументувальній структурі: основні та додаткові; 6) за стадією правового регулювання: правотворчі, правотлумачні, правозастосовчі; 7) за джерелом походження: ті, що походять від уповноважених на правове аргументування суб'єктів та ті, що їх створюють у процесі інших різновидів юридично значущої діяльності (правничонаукової та правореалізаційної) [5, с. 63].

Водночас варто відмежовувати поняття «доказ», що міститься в ряді вітчизняних кодексів: Кримінальному процесуальному кодексі України (КПКУ) (ч. 1, 2 ст.84), Цивільному процесуальному кодексі України (ЦПКУ) (ч. 2 ст. 76), Господарському процесуальному кодексі України (ГПКУ) (ч. 2 ст. 73), Кодексі адміністративного судочинства України (КАСУ) (ч. 2 ст. 72). Наприклад, ЦПКУ визначає докази як «будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи» [6]. До того ж, докази мають бути належними, допустимими, достовірними, достатніми.

У юридичній аргументації доказ є допоміжним інструментом аргументу. Зокрема, професор Д. Волтон підсумував, що відмінність між доказом і аргументом полягає у тому, що *доказ пов'язаний із доказовою функцією аргументування* [7]. Доцентка, к.ю.н. Т. Дудаш, додає, що доказ як фактична обставина стає частиною процесу аргументування лише тоді, коли він внесений до тверджень, що є аргументами, тобто отримує своє вербальне втілення у доказовий аргумент. Він є підставою доказового аргументу [8].

Відколи аргументація і доказова база значно розширили знання судді, виникла необхідність застосування спеціальних знань, які б надавали додаткові аргументи в судовому процесі. Носіями таких спеціальних знань є фахівці, або «знаючі особи». Особами, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань можуть бути судові експерти (ст. 10) [9].

Авторами колективної монографії «Юридична аргументація. Логічні дослідження» зазначається, що наукові дані є досить вагомим аргументом у праві. Наводиться багато прикладів із судової практики використання даних природничих наук (наприклад, медицини, психології, фізики) й гуманітарних наук (наприклад, педагогіки, психології, соціології). До цієї групи відносяться також дані експертизи, засновані на наукових досягненнях в певних областях (наприклад, балістичної, автотехнічної тощо) та витяги з наукових праць відомих юристів» [10, с. 132].

Джерелами/засобами доказування, серед іншого, є висновки експертів, що надаються в межах призначеної судом експертизи.

Судова експертиза законодавцем визначається як «дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду» (ст. 1). Принципами здійснення судово-експертної діяльності є законність, незалежність, об'єктивність і повнота дослідження (ст. 3). Судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз, здійснюється виключно державними спеціалізованими установами (ст. 7) [9].

Припускаємо, що аргумент не потребує доведення, але доказ при цьому є його частиною і може базуватися виключно на думках окремих осіб, залучених до судового процесу.

Професор, д.ю.н. М. Ясинок ще у 2012 році поставив запитання: «Що це [експертиза], доказ, який створено штучно однією, навіть не заінтересованою особою, чи це думка свідка, якому присвоєно статус експерта з метою розширення сфери засобів доказування?» [11].

По-перше, щоб підвищити ефективність переконуючого впливу, доцільно привести як аргумент думку авторитетних експертів, які викликають довіру [10, с. 147].

Фаховий судовий експерт повинен мати вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройти відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, бути атестованим та отримати кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності у порядку, передбаченому законом (ст. 10) [9].

Експерт повинен володіти навичками аргументації та усної комунікації, адже основними його обов'язками є проведення повного дослідження і надання обґрунтованого та об'єктивного письмового висновку; надання роз'яснення щодо даного ним висновку на вимогу особи або органу, які залучили експерта (ст. 12) [9].

Професор, д.ю.н. М. Щербаковський у монографії «Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні» зазначав, що експерт досліджує окремі матеріальні сліди правопорушення та обстановку у цілому і з цього приводу дає аргументований висновок [12, с. 484]. Наскільки аргументовано експертом будуть викладатися факти, настільки переконливо буде сприйматися інформація [12, с. 404]. При цьому, автор до елементів структури доказування відносить прийняття процесуального рішення та його аргументацію (мотивацію) [12, с. 415].

По-друге, «фахівець як учасник судочинства, використовуючи свої пізнання, сприяє формуванню доказової бази. По своєму доказовому значенню висновок фахівця є непрямим доказом, як і переважна більшість висновків експертів, тому що висновок фахівця покликаний установлювати фактичні дані, що мають проміжне значення в доведенні. Висновок фахівця, будучи доказом, повинен відповідати, як і висновок експерта, принципам кваліфікованості й визначеності» [10, с. 149-150].

Тож правила юридичного дискурсу та принципи юридичної аргументації неодмінно поширюються на судового експерта, який постає одним із суб'єктів аргументування. Неупередженість, раціональність та правильність наданих висновків, довіра до експерта, його авторитетність є необхідними критеріями у практичному дискурсі.

Аналіз вітчизняної практики показує, що суди не завжди з довірою відносяться до висновків, наданих експертами. Наприклад, застосування поліграфа (детектора брехні) залишається одним із найдискусійніших в Україні.

Результати психофізіологічної діагностики особи із використанням поліграфа не надають переваги у доказуванні, а «беруться до уваги, поряд з іншими доказами» (вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 02.07.2021 (справа № 161/16712/19, провадження № 1-кп/161/57/21)); «...опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа суд сприймає як орієнтувальну інформацію для конструювання версій розслідування» (вирок Придніпровського районного суду м. Черкаси від 18.02.2019 (справа № 711/9437/15-к)) [13].

Окрім того, результати перевірки на таких технічних пристроях, на думку колеги суддів Обухівського районного суду Київської області «мають в процесі доказування орієнтовне, а не доказове значення, а висновки мають ознаки вірогідності». До того ж, аргументація суддів нерідко зводиться до «відсутності нормативно-правового акта, що врегульовує питання проведення судової експертизи (психофізіологічне дослідження з використанням поліграфа (детектору брехні) для цілей кримінального провадження» (справа № 372/2069/20, провадження 1-кп-266/20).

Таким чином, залучення експертів до судового процесу не завжди надає підстави включати надані ними висновки в доказову базу, а тим паче вважати реальними аргументами. До того ж, потрібно на законодавчому рівні вирішувати питання про можливість участі спеціаліста-поліграфолога в судовому процесі.

Цікавою є практика доказування та роль свідків-експертів в Італії. Згідно з італійським законодавством, якщо позивач не може надати докази фактів, пов'язаних зі здійсненням його прав, заява відхиляється, незалежно від того, чи пропонує відповідач захист і докази на її підтримку.

Правила та принципи доказування в Італії викладені в шостій книзі «Про захист прав», розділі II «Про докази» (статті 2697–2739) Цивільного кодексу, в якому зазначається, що *«той, хто хоче відстояти своє право в суді, повинен довести факти, на яких воно ґрунтується»*, і *«особа, яка заявляє про недійсність цих фактів або про те, що право було змінено або припинено, повинна довести факти, на яких ґрунтується її заява»* [14].

Таким чином, ці принципи вимагають від заявника/позивача доведення фактів, що лежать в основі позову, а відповідач, зі свого боку, повинен надати докази на підтвердження фактів, які виключають відповідальність або показують, що права були вичерпані або змінені, що може призвести до відхилення позову заявника чи визнання його недейсним.

Італійське законодавство розрізняє документальні та недокументальні докази [14]. Документальне підтвердження охоплює як публічні, так і приватні документи. Недокументальні докази складаються із зізнань, показань під присягою, свідчень свідків, перевірок і технічних консультацій свідків.

Відповідно до італійської правової системи, суд не може отримувати докази з власної ініціативи, які могли б допомогти встановити факти, а збір доказів регулюється принципом обвинувачення сторони, викладеним у першому підрозділі розділу 115 Цивільного кодексу. Процедура, згідно з якою «крім випадків, передбачених законом» суд повинен засновувати своє рішення на доказах, поданих сторонами [14].

Факти, надані кожною стороною, повинні бути релевантними, тобто докази їх існування чи інші обставини – мати певне відношення до рішення у справі [15].

Однак існують певні винятки з цього правила, викладені в Цивільному процесуальному кодексі, зокрема розділи 61 і 191 дозволяють суду отримувати технічну консультацію шляхом експертних свідчень.

В італійській правовій системі технічну експертну консультацію надає експерт під час тієї частини провадження, яка стосується доказів. Його призначення – технічна підтримка судді або сторін. Свідок-експерт, призначений судом як у кримінальному, так і в цивільному провадженні, може бути притягнутим до цивільної, кримінальної та дисциплінарної відповідальності. Тобто свідок-експерт виступає в основному як допоміжний інструмент слідчого судді чи судді першої інстанції у з'ясуванні правди.

В італійському цивільному судочинстві існує два різних види експертів: судовий технічний експерт, призначений суддею («Consulente Tecnico d'Ufficio» або «СТУ»), і експерт, призначений сторонами («СТР») [15].

СТУ є помічником судді, який виконує свою діяльність за дорученням судді, коли судовий процес вимагає певних технічних навичок.

За загальним правилом висновок експерта не вважається належним доказом, оскільки він потрібен для доповнення діяльності судді та надання йому технічної інформації через необов'язковий звіт. Перед дачею свідчень СТУ складає присягу. Потім суддя окреслює питання, на які СТУ має дати точну відповідь у своєму експертному звіті.

Потім експерт за дорученням судді проводить допити та надає будь-які пояснення, які йому можуть знадобитися. При призначенні судового експерта сторонам може знадобитися допомога СТР, який може прокоментувати роботу СТУ та подати звіт, який підтверджує або критикує висновок судового експерта.

Тому, якщо суддя вважає за потрібне залучити технічне сприяння з окремих питань або для всього провадження, він повинен видати постанову про призначення експерта, а також запросити його на судові засідання. Згідно зі статтею 61 Цивільно-процесуального кодексу Італії, СТУ повинен бути обраний з «*Albo dei Periti*» – це реєстр, який поділено на категорії, кожна з яких включає людей з певними професійними та технічними навичками. Кожен суд має такий реєстр і веде його голова суду. СТУ має бути нейтральним і неупередженим і не може бути пов'язаним з жодною зі сторін (наприклад, чоловіком, дружиною чи батьками тощо). Це також означає, що СТУ не повинен мати жодних інтересів, пов'язаних із провадженням або іншим провадженням, яке розглядається з того самого питання [15].

Призначений експерт зобов'язаний погодитися на власне призначення і може відхилити його лише з обґрунтованих причин, які оцінює суддя.

Отже, хоч експерт має право утриматися від надання консультацій суду, він також повинен дотримуватися частини другої ст. 61. Сторони також можуть заперечити проти призначення експерта, якщо існує конфлікт інтересів або він є упередженим [15].

Висновки. Юридична аргументація у судових рішеннях є їх домінантою, адже вона є ключем до досягнення істини в праві та встановлення справедливості. Нерідко до судового процесу з метою розширення аргументації та доказової бази залучаються «знаючі особи», які є носіями спеціальних знань (судові експерти). Висновки судових експертів повинні відповідати вимогам обґрунтованості та неупередженості.

Список використаних джерел:

1. Handbook for Judicial Officers. *Judicial Commission of New South Wales*: веб-сайт: URL: https://www.judcom.nsw.gov.au/publications/benchbks/judicial_officers/index.html (дата звернення: 01.06.2023 р.).

2. Dworkin R. Law's Empire. *Fontana*, London, 1986. 484 p. URL: <https://www.filosoficas.unam.mx/~cruzparc/empire.pdf>.
3. Wacks, Raymond. Philosophy of law. A Very Short Introduction. New York: Oxford University Press, 2006. 127 p.
4. Велика українська юридична енциклопедія : Т. 2 : Філософія права / редкол.: С.І. Максимов (голова) та ін.; Нац. акад. прав. Наук України; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого: Право, 2017. 1128 с.
5. Рабінович П.М., Дудаш Т.І. Аргументи у правовій аргументації: деякі загальнотеоретичні аспекти. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. № 3. С. 47–68. DOI: 10.31359/1993-0909-2022-29-3-47.
6. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV (зі змінами і доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.
7. Walton D.N. Legal argumentation and evidence. Pennsylvania: Pennsylvania State University, 2002. 368 p.
8. Дудаш Т. Інструменти правового аргументування й правової аргументації: загальнотеоретична характеристика. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка*. Серія юридична. 2021. Вип. 73. С. 3–13. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2021.73.003>.
9. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.
10. Юридична аргументація. Логічні дослідження : колектив. моногр. [Б. м.]: Вид. Іванченко І.С., 2012. 210 с. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/1493/1/Jr_Argum_2012.pdf.
11. Ясинок М. Висновок експерта як доказ у справах щодо обсягу правосуб'єктності фізичних осіб. *Право України*. 2010. N 3. С. 146–152.
12. Щербаковський М.Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків: В деле, 2015. 560 с.
13. Кабанець О. Використання комп'ютерного поліграфа (детектора брехні) у кримінальному провадженні через призму судової практики (28.04.2023). *Вища школа адвокатури НААУ*: веб-сайт. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/vikoristannia-kompiuternogo-poligrafa-detektora-brexni-u-kriminalnomu-provadženni-cerez-prizmu-sudovoi-praktiki> (дата звернення: 01.06.2023 р.).
14. Codice Civile 2023. Testo del Regio Decreto 16 marzo 1942, n. 262 aggiornato con le modifiche apportate, da ultimo, dalla Legge n. 41/2023. *Altalex*: веб-сайт. URL: <https://www.altalex.com/documents/codici-altalex/2015/01/02/codice-civile> (дата звернення: 01.07.2023 р.).
15. The rules of evidence in Italy: an overview on the role of expert witnesses under Italian Law (14.06.2023). *Giambrone*: веб-сайт. URL: <https://www.giambronelaw.com/site/news-articles-press-library/articles/expert-witness-under-Italian-Law> (дата звернення: 01.07.2023 р.).